

פרק ט'

הקדמה

אנו באים ללמוד בפרק זה את כוחות הנפש של האדם, ולאיוזו שפלות מסוגל להגיע. ומצד שני את דרכו של היצר הרע. אין הוא בא לאדם ואומר לך הרוג בני אדם מיד, אלא מטפס שלבים שלבים ומניח הנחת יסוד שוא ועליו לאט לאט בונה מגדליו, עד שמגיע לרע הגדול.

ונקדים, אמרו חז"ל (לא עבדו בני"י עבודה זרה אלא להתיר להם עריות. עומק משמעות דברי חז"ל הם כי בעוד אני כפוף למערכת של קיום מצוות, ואני כפוף לתורה אני מרגיש משוחרר לעשות כל מה שליבי חפץ, ואם בכל זאת אחטא בעריות יהיה ליבי נוקפני, ואין הנאת העבירה מושלמת. ועל ידי כפירה בעיקר ועבודת עבודה זרה אני יכול לעשות כל מה שליבי חפץ. אם כן היצר הרע חותר להגיע שיעבדו עבודה זרה ומשם הדלת פתוחה בפניו לכל דבר אסור כי אם אין דין ודיין, ואין שכר ועונש יכול כל אחד לעשות מה שעולה על ליבו.

לכן התאמץ היצר הרע בשלבים להגיע למטרה זו. שלב א' דירבן אנשים לבוא להתפלל ליד מקום האיפוד של גדעון הנאמר בפרק הקודם, ואמנם אף למ"ד שגדעון עשאו לשם שמים לעורר את הלב להודות לה' על הישועה הגדולה שעשה לנו ממדין שלמראה האיפוד שנעשה מנזמי השלל שכל אחד נתן נזם אחד הוא שוקל אלף ושבע מאות שקלי זהב, ואם זה פרומיל מהשלל כמה אנשים רבים היו שם, וכמה גדולה הישועה. שלב ב' להאמין בלב שיש איזו שהיא כח טמיר שפועל ישועות באיפוד בעצמו, וכך נאמר בסוף פרק הקודם ויזנו אחר הבעלים (ואין ויזנו אלא מחשבת והירהור עבודה זרה [ברכות יב:] אשר אתם זונים אחריהם זה הירהור עבודה זרה.) ומשם הדרך קצרה לעבוה זרה בעצמה.

אמרו חז"ל כל הכופר בטובתו של חבירו ככופר בעיקר. (יסוד אחד לשניהם. הכרת הטוב היא כובלת ומגבילה אותי לא לעשות מה שליבי חפץ ביחס למיטיב. אם אני מתנער מלהכיר טובה, ואיני מבין שיש חיוב מוסרי להכרת הטוב, גם לבוראי אכפור כי אני חפץ ללכת בשרירות ליבי והכרת הטוב לבוראי מחייבת אותי לנהוג לפי דרך התורה ולא כפי רצוני.

א"כ נסכם את השלבים, בני ישראל מאמינים באיפוד, ומשם לכוחות הטמירים שהוא פועל ומשם לע"ז בעצמה והכל כדי לנהוג בשרירות הלב. עתה מובן לנו מעשי אבימלך עם אנשי שכם, רק אין יראת א-לקים במקום הזה והרגוני על דבר... אם אין דין ודיין השיקולים הם כדאיות, והתוצאות בהתאם. מנהג הגוים היה שכאשר מלך קם הוא הורג את אחיו כדי שלא ימרדו בו והוא מחקה אותם, יש לו סיבה טובה לחשוש שאחיו יתנגדו שהוא ימלך כי הרי הוא רק בן של פילגש, לכן הוא מקדם פני הרעה על ידי הריגתם וכדלהלן. בפסוקים אלו אנו לומדים את תכניו ואת סדר מעשיו עד שהגיע למלוכה בעזרת מקורביו.

א. וילך אבימלך בן ירבעל שכמה אל אחי אמו וידבר אליהם ואל כל משפחת בית-אבי אמו לאמר.

(הסבר)

אבימלך בן ירבעל היה בעפרה מתאבל יחד עם אחיו על מיתת אביהם ועוד היגון על פני כולם בליבו חורש מזימותיו הולך לשכם אל אחי אמו, הם קרובים יותר אליו והם יסייעו בידו, ואכן בעזרתם כינס את כל משפחת אמו, ואומר לכל משפחת סבו לאמר.

הערה: יש לעיין מדוע נאמר כאן בן ירבעל ולא בן גדעון ויתכן שהיות וכוחו למשול היה מכח אביו גדעון שבעת הושיעו את ישראל נקרא שמו ירבעל, לכן נאמר כאן אבימלך בן ירבעל שמכח שם זה ביקש למשול על ישראל.

ב. דברו נא באזני כל בעלי שכם מה טוב לכם המשל בכם שבעים איש כל בני ירבעל אם משל בכם איש אחד וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני (הסבר)

הוא ביקש מקרוביו שישכנעו את בני עיר שכם שכנראה היתה עיר גדולה וחשובה, שהוא ימשול, וטענתו היתה שהיות וכל בני ירבעל שוים, כי לא יחד אביו מי שימשול אחריו, לכן צריכים למשול עליהם 70 איש, כל בני ירבעל, לכן מעורר בהם טיעון שהמצב הנוכחי אינו סביל ומוכרחים לטובת הציבור שרק אחד מכולם ימשול ואת השאר להגות מהמסילה, ואחר הנחת יסוד זה מנסה לשחד אותם "וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני" ולכן ראוי שתעזרו לי לטובתכם ולכבודכם שאני אמשול.

* בהגדרת המלוכה הזו, ישנם קשיים כי לא מצאנו שהיתה הסכמה של שבט או העם למלך זה, ואף אם שכם היתה עיר נכבדה עכ"פ אינה הקובעת לשאר השבטים, וכן מלכות אבימלך ל-3 שנים אינה נמנית בין מלכי ישראל, ויתכן שמלכות זו היתה על בעלי שכם לבד, כמו מלכי הכנעני שהיתה מלכותם על כמה עיירות או על עיר גדולה וסביבתה, ודוגמת דוד שמלך בחברון, וביקשו להמליך עליהם מבני גדעון, וכאן בא אבימלך וטען אף אם יוחלט על אחד שימשול (ואפילו אם נבחר את יתר בכורו למלך) יתכן שיהיו לו מלחמות מאחיו שיראו עצמם מוכשרים יותר למלך, וכדי שמלכותו תהיה יציבה עליהם להרוג את שאר בני גדעון, הנחת יסוד זו סללה את הדרך להריגתם בהמשך.

** ביאורי מילים: דברו נא- ת"י דברו כען, כלומר דברו עתה, בעלי שכם- ת"י יתבי שכם = יושבי שכם, ויתכן שהכוונה לבעלי הרכוש וההשפעה בשכם.

ג. וידברו אחי אמו עליו באזני כל בעלי שכם את כל הדברים האלה ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו אחינו הוא.

(הסבר)

אחי אמו שכנעו את בעלי שכם את כל הדברים האלו, ומסיים הפסוק שמה שהסכימו לטיעון שלו ולא אמרו אף אם נניח שיש צורך להשאיר רק אחד ולהרוג את השאר מ"מ מדוע עלינו לבחור את בן פילגשו ולא את בנו המיוחס, או לפחות לבדוק מי מבין בניו המוכשר ביותר שלו יאה המלוכה, כי אמרו אחינו הוא, טענת שוחד זו היא אשר גברה על שאר השיקולים והכריעה את הכף לטובת אבימלך.

* ביאורי מילים: עליו- בעבורו (ולא בשליחותו, הם הציעו את הדברים כרעיון עצמי)

ד. ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים ריקים ופוזים וילכו אחריו

(הסבר)

הסיוע הראשוני מגיע מבית הפסל בעל ברית, כמה הוא מתאים, הפסל סמל שרירות הלב וההפקרות כדלעיל בהקדמה הוא מקור המימון למעשים פוזים אלו. אבימלך מקבל את הכסף ושוכר בו אנשים ריקים ופוזים שמעשיהם בהולים, אינם מקדישים מחשבה לפני פעולותיהם (חמומי מוח בלשונינו) והם הולכים אחריו לפעול את מעשה השחיתות.

* ביאורי מילים: ריקים- מתוכן, פוזים - בהולים במעשיהם לעשות בלא תבונה(רש"י), והרד"ק מסביר ביונתן שתירגם בקרים או מלשון פקרים כלומר אנשים מופקרים (הב' מתחלף בפ') או לשון רועי בקר שהם נבזי האדם.

ה. ויבא בית אביו עפרתה ויהרג את אחיו בני ירבעל שבעים איש על אבן אחת ויותר יותם בן ירבעל הקטן כי נחבא.

(הסבר)

הוא הגיע עימם לעפרת לבית אביו ושם מתנפל בעזרת אנשיו על אחיו, והרג את כ-70 אחיו על אבן אחת (כי את אחיו

הקטן לא הרג) ונותר רק יותם הקטן שלא הרגו, ומציון הפסוק שמה שלא הרגו אינו מפני שריחם עליו אלא מפני שהוא נחבא.

*הרד"ק מביא ראיות שבלשון קודש המספר הגובל ב- 70 (כלומר 69 נקרא כבר שבעים, כמו ארבעים יכנו במכות והם 39, וכן כל הנפש הבאה ליעקב 70 והינם 69 ובה מתרץ שהרי לעיל נאמר שהיו לגדעון 70 בנים, והיות וכאן הרג 70 על אבן אחת כיצד נותר יותם, וההסבר שהרג 69 על אבן אחת ויותם ה- 70 בעצמו נותר.)

*ההצדקה המוסרית שהיה לו היא שכך היה נהוג אצל הגוים כשהיה חשש שאחד מאחיו ימרוד בו ראה מלכים א' טו-כט, ועוד, מלכים ב' יא-א.

ו. ויאספו כל בעלי שכם וכל בית מלוא וילכו וימליכו את אבימלך למלך עם אלון מצב אשר בשכם.

(הסבר)

בתום מעשיהו זה כינסו כל אנשי שכם ובית מילוא, והלכו להמליך עליהם את אבימלך למלך במישור שהיה שם מצבות (רש"י), או אבן למציבה, רד"ק, וי"מ שהכוונה לאלון שתחתיו הטמין יעקב את הפסלים כנאמר בראשית לה- ד' ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם, וכדי להרבות לו את כוחו על ידי כוחות הטומאה. (מע"ל)

*ביאורי מילים: בית מילוא- שם מקום, אלון מוצב ת"י מישר קמתה, כלומר אלון הוא מישור, מצב הוא מציבות, ז. ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר גריזים וישא קולו ויקרא ויאמר להם שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם א-לקים.

(הסבר)

אמרו ליותם שעכשיו מכתירים אנשי שכם את אחיו אבימלך למלך, הלך לראש הר הגריזים הנמצא בצפון מזרח לשכם כי פחד להגיע קרוב שמא ירגהו אבימלך כאשר הרג את שאר אחיו, אך כשמדבר במרחק יוכל לישא רגליו ולנוס על נפשו אם ירגיש שרודפים אחריו. ובהרים אלו יש תכונה מאוד מעניינת שאם מדברים באחד ההרים הקול נשמע צלול מאוד גם בהר השני ובכל סביבות, [יתכן שכך זה נטבע בבריאה במקום זה בגלל רצון ה' שיגידו הכהנים את הברכות והקללות כשישראל על ההרים האלו וכל העם ישמע ויענה אמון] והרים יותם את קולו ואמר: שמעו אלי "בעלי" שכם, (ולא אמר "בני" שכם, כי במעשיהם הנפשעים מרגישים עצמם אדונים ובעלי בית שעושים ככל העולה על רוחם. רי"א) ואז ישמע אליכם גם ה' (לתפילתכם, תרגום יונתן. ובהסבר דבריו יתכן שרמז להם שבקרוב לא יסתדרו עם אבימלך כי מרשעים יצא רשע ויעקו אל ה' להושיעם וישמע קולם בזכות שישמעו את דבריו עכשיו. ויתכן שלא ידע בבירור שהכסף ניתן מבעלי שכם והם שותפים ברצח וחפץ למנעם מלהמליכו שיתבוננו על גודל אכזריותו וע"י אי קבלתם אותו למלך וחרטתם ישמע ה' תפילתם וימחל להם על מה שחפצו בו למלך.)

בילקוט שמעוני כאן, מדוע עמד דוקא על הר גריזים לקלל והרי לא ניתנו הקללות אלא על הר עיבל אלא כך אמר אתם הכותים עתידים לומר הר גריזים שלנו הוא ששם ניתנו הברכות ואינם יודעים ששם ניתנו הקללות שהרי עומדים על הר עיבל ומקללים למי היו מקללים לא לאלו שהיו כנגדו נמצאו הקללות באות על הר גריזים והברכות על הר עיבל לפיכך אמר יותם איני מקללם אלא על הר גריזים. ועין עוד במסכת סוטה במשנה לב. ובגמ' שם לו: ששם משמע שהכהנים והלויים היו האמצע והפכו פניהם כלפי הר גריזים ולכיוון הר גריזים ברכו. וצ"ע.

ח. הלוך הלכו העצים למשח עליהם מלך ויאמרו לזית מלוכה (מלכה קרי) עלינו.

(הסבר)

יותם המשיל משל על מעשיהם כדי שיקשיבו לדבריו ומתוך הדברים יבינו את רעתם. ובמצודות מדגיש שאין כל פרטי המשל תואמים את הנמשל וחלקו ניתן לתפארת הסיפור. וכך אמר הלכו ה"עצים המיוחסים (שהם עצי פרי למשח עליהם מלך. ותחילה נגשו לזית ואמרו לו שימלך עליהם.

*רש"י מבאר שהכוונה בזית הוא עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית שנאמר: זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך (ירמיה יא'-טז) [ועיי' סוכה כז: רש"י ד"ה שלא העמיד שופט, אבל "עתניאל" ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן, וצ"ע]

* האברבנאל אינו קושר (כרש"י) את הזית והתאנה דוקא למושלים בישראל עד אז, אלא שבבחירת המושל יש זכות קדימה למשפחה מיוחסת, הנמשל לזית שבו מושחים את המלכים] ואחריו, יש קדימה לעשיר (והנאה), התאנה שאינה חדלה מתנובתה] ואח"כ לנעים ובעל מידות טובות אשר משמח האנשים. [הגפן = יין ישמח לבב אנוש] והמלבי"ם גם הוא ממשיך טוב, ערב ומועיל. ולהם נמשלו הזית התאנה והגפן, ואכמ"ל.

* המצודות רואה כאן סטיה ממה שקרה שכן לא נאמר שבני ישראל בקשו מעתניאל שימלך עליהם ואין זה תואם בדיוק למשל שהלכו העצים = בני ישראל, לזית = עתניאל ויאמרו לו מלכה עלינו. אמנם התרגום יונתן כותב כאן עם ה' התמיהה, והיו לו שני טענות א', האם הלכו בני ישראל לבקש מעתניאל שימלך עליהם אפילו שהיה כל כך חשוב וראוי לכך, ב', הסביר שגם אילו היו הולכים היה מסרב בטיעון האם חדלתי לתת דשני וכו', וממילא בהמלכת אבימלך יש שני חסרונות. א' שבאתם לבקשו שימלך עליכם, ב' שהוא הסכים מיד כנראה בהמשך.

ט. ויאמר להם הזית החדלתי את דשני אשר בי יכבדו א-לקים ואנשים והלכתי לנוע על העצים

(הסבר)

הזית דחה בקשתם ואמר: האם חדלתי לתת את שומני [לשון דשן ושמן] שבזה יכבדו את ה' בקרבנות מנחה ובהדלקת הנרות ואנשים במשיחת המלכים והכהנים גדולים [וכן בריבוי אורות לכבדים] ואם כן המעלה עמה בעצמותה גם אם לא תשתרר על אחרים וכל המלוכה עליה לטורח כאילו לנוע בין העצים ולפקח עליהם וזה יהיה על חשבון דישנה ולכן אין היא רוצה בזה. (רי"א)

י. ויאמרו העצים לתאנה לכי את מלוכי (מלכי קרי) עלינו

(הסבר)

המשיכו העצים והלכו לתאנה המרמזת לרש"י לדבורה המוציאה דבש ומתיקות [ויתכן שהדבורים ניזונים מפרחי התאנה] ובקשוה "לכי" = לשון זירוז, את ומלכי עלינו שהרי אין לך את הטיעון שאת משמחת א-לקים [שהרי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה, מע"ל].

יא. ותאמר להם התאנה החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע על העצים.

(הסבר)

אלא שגם התאנה סרבה באמרה האם חדלתי לתת את מתיקותי ותנובת פירותי הטובה ואלך לנוע על העצים שיכחש כוחי ותרד תנובתי.

* רש"י ביאר מתקי, דבש דבורים, ויתכן שהוקשה לרש"י כפל הלשון מתקי ותנובתי, לכן ביאר שמתקי הוא צוף פרחי שמהם ניזונים הדבורים, ותנובתי הם פירותי ממש. [ואם נעמיק יותר יתכן שהיות ורש"י משוה את התאנה לדבורה הנביאה ובה היו שתי מעלות אלו, א' השתתפותה בקרב עם ברק כדי לחזקו וזה כביכול שניק צוף כוחו ממנה להושיע את ישראל, ב', ששפטה את ישראל בעצמה וזו פריה הטובה] אמנם מהתרגום יונתן משתמע שמתקי הולך על פירותיה הלחים. ותנובתי על הדבילה שהם התאנים המיובשות. [וגם כאן יתכן שרמז על פעולותיה בהוה בשפיטת העם ובמלחמה

עם סיסרא, וגם לאחר המלחמה הורגש טעם הדבילה ששקטה הארץ בכל ימיה].
יב. ויאמרו העצים לגפן לכו את מלוכי (מלכי קרי) עלינו.

(הסבר)

הסכימו העצים לוותר על יפי תואר העץ ובאו לגפן שאמנם אין לה הופעה נאה ויכולת לעמוד בלי תמיכה אך בכל זאת היא מועילה ומסככת בצילה וזרזה "לכי" את מלכי עלינו. לדברי רש"י הגפן היא רמו לגדעון הבא מזרע יוסף שנאמר עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ומתרגמינן ... דיתברך כגופן דנציב על עינא דמיא. וביאר רש"י ז"ל בבראשית שפורת הוא לשון פרו ורבו והברכה שיוסף יפרה כגפן השתול על פלגי מים. [וגם גדעון בנוסף למועיל שבו שהציל את ישראל פרה ורבה כ"יין" = בגימטריה 70 (וגם גדעון בגמטריה גפן) וזה מסמל לנו שהוא מהטובים של בני השבט שעליו כיוון יעקב בברכתו, אך אבימלך אפילו שגם הוא משבט יוסף כי הוא בנו של גדעון אין עליו התיחסות של מעלותיו של יוסף כי לא מוזכר ריבוי. [ואינו תלוי במחלוקת של רש"י (בראשית כה'–ר') שפילגש היא עם קידושין ובלו כתובה ולגירסת הרמב"ן שם וכגירסתו במסכת סנהדרין כא. אמר רב יהודה אמר רב נשים בכתובה וקידושין ופלגשים בלא כתובה ובלא קידושין כי אף שהוא בלי קידושין מתיחס לשבטו אחר אביו, שכן שנינו ביבמות פרק ז' משנה ה' שאם כהן אנס אשה ישראלית אינה אוכלת בתרומה אך אם ילדה בן אוכלת בתרומה מחמת בנה נמצא יפה כח הבן מכח האב, רואים אנו שנקרא כהן ומיוחס לשבט לוי ומותר בתרומה אפילו שלא היו כאן קידושין כלל].

יג. ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח –לקים ואנשים והלכתי לנוע על העצים.

(הסבר)

אך גם הגפן סירבה ודחתה את הצעתם (גדעון סירב כנאמר לעיל לא אמשול אני בכס וכו') באמרה האם כבר הפסקתי לתת ייני המשמח את ה' ואת האנשים, וחז"ל דייקו מכאן (בברכות לה.) שאין אומרים שירה והלל להקב"ה אלא על היין. [ולכן בבית המקדש היו הלויים אומרים את פרק השירה על זביחת קרבנות התמיד בבוקר ובערב בעת ניסוך היין של מנחת הנסכים בקרבן, וכיוצא בו תקנו חז"ל בליל פסח לשנות ארבע כוסות להלל ולשבח את ה' על כל אחד מהארבע לשונות של גאולה.] א"כ היין הוא משמח –לקים שבניו מספרים תהילתו ומודים לו בעת ניסוך היין, וכן משמח אנשים גם במובן הגשמי שהרי נאמר ויין ישמח לבב אנוש והן במישור הרוחני יותר שהרי אמר רבא חמרא וריחני פקחני (יומא עו:) ואם אלך לנוע ולשפוט את העצים אכחיש את יכולתי להמשיך את פעולתי הברוכות.
יד. ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלך עלינו.

(הסבר)

כאן הפסיקו העצים החשובים את השתדלותם מאחר ולא מצאו את מבוקשתם, אך באו "כל" העצים כולל עצי הסרק ומאחר והבינו שמעלות העץ הם הסיבה לסירובו מחשש שמא על ידי השתדלותו במלכות יאבד מכוחו הלכו אל האטד שהוא שיח קוצני נמוך קומה שאינו מניב פירות ואף צל אין לו ובקשוהו שימלך עליהם
*האטד מופיע בקללת ה' את אדם הראשון וקוץ ודרדר תצמיח לך ותרגם אונקלוס וכובין ואטדין תצמח לך. ובעומק הרעיון שבנוסף שאינו עושה תועלת לא בפירותיו ולא בצילו הוא עוד מזיק ומפריע לאחרים באטד המקלקל את המאכלים הטובים.

*את עצם החלטתם של העצים להמליך עליהם מלך את האטד יתכן שהאטד משמש כגדר קוצים (בראשית נ'–י') וכשמירה מועטת על העצים ולכן עם כל מגבלותיו בחרו בו וכן המלכת אנשי שכם את אבימלך באה שיושיע את ישראל כמבואר ברד"ק (להלן פ"י –א') מדיוק הפסוק ויקם אחרי אבימלך "להושיע את ישראל" אך יותם בדבריו בהמשך התייחס גם לשמירה הזו ואמר שהיות והאטד הוא חומר דליק [כי תצא אש ומצאה קוצים, אימתי יוצאת אש בזמן שקוצים

מצויים לה (ב"ק ס.)] וכאשר יוצת תשרף עימו כל הגורן הרי בסיכום הכללי הנזק יתר על הריחו. ואין לבחור מנהיג ללא תורה מידות ומעשים שיכול בזכויותיו להגן על העם.

טו. ויאמר האטד אל העצים אם באמת אתם משחים אתי למלך עליכם באו חסו בצלי ואם אין תצא אש מן האטד ותאכל את ארזי הלבנון (הסבר)

האטד לא בטוח במשמע אזניו, אמנם שמח הוא מאוד על ההצעה הנדיבה של העצים אך כיון שבעומק ליבו יודע כי מנוער הוא מכל טובה חושש שמא לועגים לו העצים לכן מתנה את מלכותו באמרו אם באמת אתם מושחים אותי למלך ולמרות שאין בי לא צל ואף לא טעם וריח בחרתם בי שאגן עליכם אז בואו חסו בצילי, ואפרוס חסותי עליכם. אך אם חמדתם לצון בי ותעזבוני בהמשך דעו לכם שיכולת נקמתי גדולה מאוד ויש בי את הכח לרדות אף בעצי הלבנון הטמירים. כי כאשר תצא אש מן האטד היא תכלה אף את עצי הלבנון.

טז. ועתה אם באמת ובתמים עשיתם ותמליכו את אבימלך ואם טובה עשיתם עם ירבעל ועם ביתו ואם כגמול ידיו עשיתם לו (הסבר)

בשלב זה עובר יותם מן המשל לנמשל ואומר, הרי אנו ראינו שעתניאל – הזית, ודבורה – התאנה, וגדעון אבי – הגפן, לא רצו למלוך ועכשיו החלטתם כן להמליך מלך. ואם החלטתכם זאת הייתה באמת [כי לדעתכם אבימלך הוא הראוי ביותר מבין כל אחיו למלוך, א]ן בתמים – בתום לב שלא הבחנתם את שפלותו ביחס לאחיו. וכל המלכתכם אותו נבעה מהרצון לעשות טובה עם אבימלך ובניו ביתו, וגם מהרצון לשלם לגדעון כגמול ידיו. (עפ"י המע"ל)

* במעבר זה לנמשל התעלם יותם מהחלק הראשון של משלו שהלכו העצים לאית וכו' ומתמקד רק על חלק האטד [כלומר: בקביעה שאבימלך שוה לאטד וטוען כנגדם על העול שנעשה] כנראה שלא ראה צורך לפרט את זה כי הוא מובן מאליה ומנסה להוכיח לבני שכם על העול של המלכת אבימלך על תוצאותיה המחרידות. זה כפירושו של רש"י, אך האברבנאל מבאר שרמו בדבריו שאתם לא נהגתם נכון בשני דברים, א' שלא כמו העצים שהלכו לחפש את הטוב והמועיל קודם אלא באתם מיד אל האטד, ב', שגמלתם לבית גדעון רעה. ודבריו בפסוק זה מתחלקים לשנים. 1) אם באמת ובתמים כלומר שחיפשתם כמו העצים ולא מצאתם הרוצה למלוך מהזית והתאנה והגפן ולכן בחרתם את האטד. 2) שאכן כל רצונכם היה להכיר טובה לגדעון ובניו ביתו ולהשיב לו כגמול ידו. [וכפל הלשון אם טובה עשיתם וכו' ואם כגמול ידיו, מתפרש] כי היו חייבים לאבימלך שתי טובות. א', על עצם נסיונו להלחם במדין והשלחת נפשו מנגד [וזה אפילו אם היה נופל בקרב ולא מצליח במערכה, כיון שנפל עבור העם]. ב', על הצלחתו במערכה והצלת ישראל בפועל וזה כגמול ידו.

יז. אשר נלחם אבי עליכם וישלך את נפשו מנגד ויצל אתכם מיד מדין.

(הסבר)

בפסוק זה פירט את שתי הטובות שהיו חייבים לאביו. א', שנלחם אבי עליכם והשליך נפשו מנגד [וזה אפילו אם לא היה מצליח במלחמתו עצם הקרבתו למענכם מצדיקה להשיב לו טובה כדלעיל]. ב', שהציל אתכם מיד מדין ולכן אתם רוצים להשיב לו כגמול ידו.

יח. ואתם קמתם על בית אבי היום ותהרגו את בניו שבעים איש על אבן אחת ותמליכו את אבימלך בן אמתו על בעלי שכם כי אחיכם הוא

(הסבר)

כג. וישלח א-לקים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך.

(הסבר)

בפסוקים הבאים אנו רואים איך התקיימה קללת יותם כיצד יצאה אש מאבימלך ושרפה את בעלי שכם ואיך יצאה אש מבעלי שכם ובית מילוא ושרפה את אבימלך. (מעניין שגם סדר הפרענות התקיימה כפי הקללה.) ואת הדרך בה נפרע ה' מאבימלך עושה הרע. לא תמיד ה' נפרע מהרשע מיד אחר עשותו רשעו, ואף לא תמיד בשורת כשלונות, ולצופה צר הסבלנות יכול לפעמים להראות כחוסר דין ויושר אך ה' שכולו אמת נפרע מהרשעים כולם על כל פרט, תחילה מרדו אנשי שכם באבימלך ואח"כ נלחם בהם אבימלך ולכאורה הצלחותיו גדולות, הרג הרבה מאנשי שכם והמשיך לשרור בעיר אך זה כדי לנקום נקמת בני גדעון מ"אנשי שכם", ומלחמה זו גררה עוד מלחמות, ואחר שנפרע ה' מאלו שהמליכו את אבימלך הגיע תורו לפרענות והוא קיבל אותה בצירוף מלא חפנים בזיון שהרגתו אשה ועל אף רצונו להסוות את הבזיון הוא נשאר בבזיון זה לדורות (עיין שמואל ב' יא-כא)

מיד אחר תום זכות אבימלך מכח אביו גדעון לשרור 3 שנים על ישראל כדלעיל הגיע זמן הנקמה, וללא סיבה הנראית לעין שלח ה' רוח רעה - צרות עין ואי הסכמת אנשי שכם לשלטונו בעוצמה כזו עד שהחליטו אנשי שכם לבגוד בו.

כד. לבוא חמס שבעים בני ירבעל ודמם לשום על אבימלך אחיהם אשר הרג אותם ועל בעלי שכם אשר חזקו את ידיו להרג את אחיו.

(הסבר)

הנביא מודגש שאין לראות ברוח רעה דלעיל ובהתפתחויות הבאות מקרים טבעיים של צפיות שהתבדו או חוסר יכולת של הנהגה ע"י אבימלך, אלא למרות שאבימלך היחה צריך להאריך בממלכתו ושרר בה בחזקה רצה ה' לשלם לאנשי שכם ולאבימלך על רעתם בשפיכת דמי שבעים בני גדעון בפועל ועל אשר חזקו את ידיו. אם נתבונן בפסוק הרי העונש היה עבור שני דברים: א' לבוא "חמס" שבעים בני ירבעל, כלומר על אשר חמסו מהם את המלוכה (מע"ל), ואע"פ שהרי רק אחד יכול למלוך, ויתכן שהיה זה הבכור יתר, אך הרי לכל אחד מהם היה זכות להיות מקורב למלכות ואת זה הוא חמס מהם. ב' ו"דמם" כלומר על שפיכות דמם, כי אף שהיה כולאם ושולל מהם את החירות, עדין אין זה מצדיק את הריגתם. כמו כן רואים את עונשם הגדול של אנשי שכם ש"חזקו את ידיו" [בכסף ובהמלכתם אותן] למרות שלא הם ביצעו את המעשה, ולא עוד אלא שמהם נפרעו תחילה כמו שנראה בפסוקים דלהלן. ומזה נלמד שגדול כח המסייע לדבר העבירה ע"י עידוד כמבצע את העבירה בעצמו.

כה. וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבר עליהם בדרך ויגדו לאבימלך.

(הסבר)

שלטונו של אבימלך היה חזק מאד כי הרי שרר בחזקה והאנשים פחדו לצאת נגדו בגלוי לכן שמו "לוי" בעלי שכם מארבים בהם ניסו לתפסו בהליכתו בהתנפלות פתע ולהרגו. (רלב"ג, אך רי"א פירש שפחדו שיבוא אליהם לכן שמו מארבים לדעת להשמר ממנו) אך כיון שהיה רצון ה' שהאטד ישרוף את ארזי הלבנון וזה יהיה רק אם יוודע לאבימלך ויתכנן פעולה מלחמתית נגדם, סיבב ה' שתוך כדי עמדתם במארב החליטו להיטפל לעוברי אורח ולגזול את כל אשר להם. ומאחר שאיזור שכם הוא מקום מרכזי בארץ המקשר בין צפון ארץ ישראל לדרומה ושיירות רבות עברו שם התפרסמה עד מהרה השמועה על המארבים וידע אבימלך להשמר ולא ללכת לשכם.

והגמ' במסכת ב"ק עט: וביתר פירוט בב"ר נד, ד, אי זהו גזלן זה שהוא גזל בפרהסיה היך מה דאת אמר ויגזלו את כל

ואתם נהגתם בכפיות טובה כי קמתם על בית אבי היום והרגתם את שבעים בניו באכזריות נוראה [והדגש] על אבן אחת ללא התגרות מצידם וללא שהרעו לכם כלל, (כי אם היו נלחמים לא היו נמצאים במקום אחד שתוכלו להרגם על אבן אחת, ועוד רמז בזה כי סופו של אבימלך תהיה גם מיתה מאבן אחת שהשליכה האשה עליו פלח רכב כדלקמן = מידה כנגד מידה, מע"ל) ומצאתם לנכון להמליך את בן "אמתו" שאינו מיוחס כאחרים, ומחמת כן ניכר שכל המלכתו היא מפני שאחיהם הוא.

* האברבנאל מבאר את המשך שתי הטענות של יותם והתייחס תחילה לטענתו השניה - האם זה כגמול ידיו כי קמתם על בית אבי והרגתם את שבעים בניו, ובאשר לטענתו הראשונה שלא נהגו כעצים פירט הרי איננו המיוחס (כזית) כי בן אמתו הוא, ואיננו עשיר (כתאנה) כי אתם נתתם לו שבעים כסף כי לא היה לו משלו כלום. ואיננו בעל מעלה כי הרג את אחיו. ואין מנוס אלא להסיק שהמלכתם אותו בגלל שאחיהם הוא.

*שבעים בניו = הכוונה למנין המגיע לשבעים כלומר ששים ותשע שהרי יותם היה הבן השבעים.

יט. ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכס.

(הסבר)

עתה חזר לתחילת דבריו מפסוק טז' ואמר אם אכן היתה בחירת המלכתו של אבימלך באמת ובתמים, כי רצונכם היה להטיב עם אבימלך וביתו שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכס, ובעצם זה יתור לשון כי כבר הוכיח שאינו כן מזה שסייעו להרוג את כל בני גדעון. (רי"א).

* במצודות מבאר שאין זה חזרה לקודם אלא כך אמר, נכון אמנם שנעשה עול אך אם לפחות עתה "היום הזה" באמת ובתמים אתם ממליכים את אבימלך לכבוד גדעון שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכס.

כ. ואם אין תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך.

(הסבר)

ואם אין, ואין כוונתכם לטוב אז השמירה של האטד תהיה לכם לרועץ, כי סופו שתצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ובית מלוא ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא ותאכל את אבימלך.

כא. וינס יותם ויברח וילך בארה וישב שם מפני אבימלך אחיו.

(הסבר)

בתום דבריו ברח יותם, והמשיך בבריחתו עד שהגיע למקום ששמו באר שהיה מחוץ לשליטת אחיו אבימלך, כי פחד שאחיו אבימלך יהרגוהו כאשר הרג את שאר אחיו. ומוסיף הכלי יקר שהדגיש הפסוק מפני אבימלך אחיו ולא מפני בעלי שכם כי בדבריו ריכז את לבבם והם לא היו הורגים אותו ומנוסתו המיידית, וכן בריחתו בהמשך היה רק מפני אבימלך אחיו.

כב. וישר אבימלך על ישראל שלש שנים.

(הסבר)

אבימלך נהג בשררה על ישראל 3 שנים. סגנון זה של שררה ולא וישפוט את ישראל כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את ישראל למוטב. (רי"א) וציון 3 שנים ללמדינו שקללת יותם מיהרה ובאה אליו כבר בתום שלש שנים. (רלב"ג). וכבר הזכרנו לעיל את המדרש שכל מה שמלך אבימלך היה בגלל שאמר אביו גדעון לא אני אמשול עליכם ולא בני ימשול עליכם ה' ימשול עליכם, ולכן מלך רק 3 שנים עבור כל משפט שנה אחת.

אשר יעבר עליהם בדרך, מה דרך בפרהסיה אף גזלן בפרהסיה, מזה ניתן ללמוד שהיתה התפרקות מלאה מעול המלכות ומוראה ולכן איש את רעהו חיים בלעו, ואף על פי כן לא מצאנו בשלב זה את אבימלך מתערב לטובת העם, עד שנשקפה סכנה למרד "נגדו", כדלקמן.
כו. ויבא געל בן עבד ואחיו ויעברו בשכם ויבטחו בו בעלי שכם.

(הסבר)

הנביא ממשיך לספר את השתלשלות המלחמה ואומר שהגיע אדם בשם געל בן עבד, ורש"י כתב שהיה מאומה אחרת [גוי], ואחיו ועברו בשכם, ובני שכם בטחו בו שיסכים לעמוד בראשם ולהלחם נגד אבימלך....
[ומעניין שהוכחת אבימלך שאותו יעד אביו למלוכה היתה מחמת שמו "אבימלך", ועתה כבא הזמן להורידו ממלכותו הופיע אדם בשם "בן עבד". כמו כן נראה שהיו אנשיו אנשי חיל כי בטחו בו אנשי העיר].
כז. ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך.

(הסבר)

7 פרטים מובאים בפסוק זה. כי קודם שמו מארבים ופחדו לצאת מהעיר מפחד אבימלך (ובפרט לפי רי"א דלעיל) אך עתה בחסות געל ואנשיו (1) יצאו מהעיר בגלוי (2) ובצרו כרמיהם (3) וידרכו-ועשו מהם יין, (4) ויעשו הלולים =שמחות (מצודות) (5) ובאו לבית הפסל (להודות לו על רוב הטוב) (6) ועשו שם סעודה (7) וקללו את אבימלך.
כח. ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו הלא בן ירבעל וזבל פקידו עבדו את אנשי חמור אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו.

(הסבר)

באותו מקום שבא הסיוע להמלכתו כלומר מהע"ז בעל ברית שנתנו לו משם שבעים כסף, באותו מקום הוכרז ע"י געל בן עבד על המרידה בו, וכך אמר מי הוא אבימלך [השפל] אשר ימלוך עלינו, ומי הם בעלי שכם החשובים שיהיו לו לעבדים, וכי אבימלך עשה לנו את הישועה שאנו נעבדו, הלא אביו ירובעל עשה זאת ואין לו משפט המלוכה וודאי לא לזבול פקידו שלא ישתרר עלינו, ואם אתם חושבים שעלינו לעובדו בגלל היותו בן אביו א"כ נעבוד לצאצאי חמור שהיה אבי= אדון שכם כי לו משפט הבכורה ומדוע נעבוד אנחנו את אבימלך, הלא לא לנו עשה אביו את הישועה כי אם לאבותינו.

הערה: אם נחלק את דברי געל נמצא 5 טענות למה לא לעבוד את אבימלך:

* מי אבימלך – השפל ואינו ראוי מצד עצמו למלוכה.

* ומי שכם – הנכבדים שאינם ראויים להיות נכנעים תחתיו [כי נעבדנו – שאנו חייבים לעובדו]

* הלא בן ירבעל, וזבל פקידו – הרי בסך הכל הוא בן אבימלך, וזבול בסך הכל פקידו ואין זה סיבה לעבדו.

* ואם אתם מבינים שבכל זאת יש לעבדו בזכות אביו הגם שהוא שפל באדם, א"כ עבדו נא את אנשי חמור – הקודמים במלוכתם במקום זה.

* ואם תאמרו שחמור לא עשה לנו בכלל תשועה אך גדעון כן עשה לנו תשועה, הרי התשועה נעשתה לאבותינו ולא לנו = ומדוע נעבדנו אנחנו.

הערה ב' – ברש"י משמע שחמור היה נשיא הארץ מקדם, אך משמעות לשון הדר"ק ששכם הוא זה שהיה נשיא הארץ

כט. ומי יתן את העם הזה בידי ואסירה את אבימלך ויאמר אל אבימלך רבה צבאך וצאה.

(הסבר)

והמשיך כלפי שתי הטענות הבסיסיות שלו ואמר : (א) הרי העם חשוב מדאי מכדי שאבימלך ימשול עליו והלואי והיה

העם הזה ברשותי והייתי מסיר מעליו את מלכות אבימלך, (ב) וכלפי נחיתות אבימלך שכל כוחו בזרוע ענה, הלא אף אנו בעלי זרוע ולא תוכל לנו ואם רצונך להלחם אנו מוכנים שתרבה צבאך ככל אשר תוכל וצא להלחם בנו ונראה למי הגבורה. ומה שנאמר ויאמר אל אבימלך פרש"י הודיע בפני זבול עבד אבימלך שיאמר לו [וכאילו נאמר ויאמר לזבול שיאמר לאבימלך].

ל. וישמע זבל שר העיר את דברי געל בן עבד ויחר אפו.

(הסבר)

עד עתה היה זבול עמהם למראית עין אף שבסתר ליבו היה עם אבימלך, [וזה מסביר מדוע לא התנכל לו געל, הרי הוא מסמל את שלטון אבימלך ואם יש בכוחו למרוד בו צעדו הראשון היה צריך להיות תפישת העיר והשפלת זבול] אך עתה בראותו שקראו למרד ובמהרה ימשול געל כעס מאוד... (מע"ל)

אמנם הרלב"ג מסביר שלא כל אנשי שכם היו מסכימים עם דברי געל, וחלקם היו תומכי זבול, על כן כנראה נמנע געל להתחיל את מלחמתו עם זבול בטרם ידע אל נכון את מערך כוחו, וזרק לחלל קריאת מרד לבחון כמה מהאנשים יהיו לצידו.

לא. וישלח מלאכים אל אבימלך בתרמה לאמר הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים את העיר עליך.

(הסבר)

זבול שלח מלאכים בסתר אל אבימלך ואמר לו שגעל בן עבד ואנשיו צרים את העיר מבפנים עליך ולא ירשוד להכנס אליה.

בתרמה = פרש"י [וכן ביונתן] כמו במרמה בתרמית, כלומר בלט ובסתר. ולדבריו אין זה שם מקומו של אבימלך אלא תיאור איך שלח את המלאכים, אך הדר"ק בשם אביו והרלב"ג מפרשים שזה שם מקום והיא ארומה דלהלן (פסוק מא')

צרים = לשון עשית מצור אע"פ שהם מבפנים רד"ק, ובכלי יקר – צרים עושים את העם לצוריד כלומר ממרדים את העם. ולמלבי"ם פירוש אחר בזה, שהודיעו שמתכננים למחרת בבוקר לצור עליך בארומה, ומפרש את דברי געל רבה צבאך וצאה = מן ארומה שלא תבוא במצור.

הערה: יש גם לראות בפרט זה מידה כנגד מידה, הרי אבימלך בא ונפל על אחיו פתאום ללא שהיו מוכנים והרגם בחטף, ואף עונשם היה שהתכונן היה בלט ובסתר ובלי להערך כראוי.

לב. ועתה קום לילה אתה והעם אשר איתך וארב בשדה.

(הסבר)

עצת זבול היתה שיצא אבימלך והעם אשר עמו "בלילה" ויארום בשדה, עצתו זו היתה מתוכננת מכמה סיבות, (א) כי ביום היו מארבים בהרים סביב, (ב) כדי להפתיע את העם בצאתם לשדה, כי היות ויבוא בחסות החשכה ומיד בצאתם לשדה יפול עליהם תהיה ההפתעה שלמה והנצחון קרוב. ולשיטת המלבי"ם, עצתו היתה לארום להם בצאתם לארום עליך.

לג. והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על העיר והנה הוא והעם אשר אתו יצאים אליך ועשית לו כאשר תמצא ידך.

(הסבר)

ובבוקר כזרח השמש עת יפתחו את השערים תפשוט על העיר עם העם שאיתך ומיד כאשר הוא (געל) והעם יצאו החוצה [ואליך יתפרש לקראתך אך בלי לדעת שאתה אורב להם] תפתיעם ותעשה כאשר תמצא ידך. אמנם זבול דייק

ועשית לו – לגעל לבדו, כי לא חפץ שיפול אבימלך על אנשי העיר אלא שיהרוג את געל ובהזדמנות את המרד. ולשיטת המלבי"ם מדויק לשון יוצאים אליך שפירושו לעשות מצור עליך אך אתה תפתיעם ועשית לו כאשר תמצא יד. לד. ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארכו על שכם ארבעה ראשים.

(הסבר)

אבימלך חילק את צבאו לארבע קבוצות ועל כל קבוצה מינה ראש. בזה חיקה את תכסיס גדעון אביו, אלא בעוד שגדעון הניח להם את הצד האחורי לבריחה אבימלך העמידם כנגד ארבע רוחות העיר (מע"ל) כמו כן אצל גדעון היתה גם ההתנפלות לילה אך אבימלך שחיקה לפתיחת השערים על ידי אנשי העיר היה אנוס לחכות עד הבוקר. לה. ויצא געל בן עבד ויעמד פתח שער העיר ויקם אבימלך והעם אשר עמו מן המארב.

(הסבר)

למחרת בבוקר קם געל בן עבד, והיות והכריז מלחמה על אבימלך נזהר ולפני צאתו עמד בשער העיר כשהוא משקיף לכל צידי העיר ההרריים לבדוק אם אין נשקפת לו סכנה. אבימלך שראה מהמארב שגעל יצא את העיר קם מיד הוא והעם אשר עמו מהמארב. אך עירנותו של געל שבדק את האיזור בעמדו על שער העיר כמעט סיכלה את תוכניותיו של אבימלך, באשר יכל מיד לחזור לאחוריו ולהסתגר בעיר אך כאן עמדה לאבימלך תושיתו של זבול כדלהלן.

(התוכנית של אבימלך אמנם תאמה את המצב אך כנראה העדיף לארוב על ההרים ולא בסמוך לעיר ממש, יתכן כדי שאם יופתע שיועד להם על פעולותיו שתהיה לו עדיפות עצם היותו בהר למעלה. אך במידה מסוימת סיכן את המערכה כולה, שהרי יתכן שיחזרו ויסתגרו בעיר.)

לו. וירא געל את העם ויאמר אל זבל הנה עם ירד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צל ההרים אתה ראה כאנשים.

(הסבר)

געל זיהה צללים כדמות קבוצות אנשים באות, הוא לא ראה ברור כי היה זה מוקדם מאד אך נהג בזהירות בהמשך צפיה. וכאן למרבית הפלא היה זבול שר העיר לצידו, כנראה השלים עימו למראית עין עד שסמך עליו, וגעל אמר לזבול הנה עם יורד מראשי ההרים, זבול שהבין שאלו אנשי אבימלך ניסה להרויח זמן ולהסיח דעתו של געל שלא יארגן את חילו למלחמה, ואמר לו צללים אלו לא נראים לי כאנשים אלא צללי ענני בוקר ואין כאן חשש.

לז. ויסף עוד געל לדבר ויאמר הנה עם יורדים מעם טבור הארץ וראש אחד בא מדרך אלון מעוננים.

(הסבר)

כאמור המשיך געל לצפות עד שזיהה בודאות שזו קבוצת אנשים ואמר הנה עם יורדים מההר הגבוה שבכולם רש"י, [הנקרא טבור הארץ – מרכז הארץ, ועוד קבוצה באה מדרך אלון מעוננים. עתה לא היה ספק ביד געל שפניהם למלחמה כי הקבוצות היורדות מהמקומות המרכזיים שאינם בהכרח דרך המלך בצירוף צורת הליכתם מסגירות את כוונתם, לכן חשב לחזור לאחוריו ולהסתגר בעיר.

לח. ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר מאסת בו צא נא עתה והלחם בו.

(הסבר)

כאן הצית זבול את תאות הניצוח של געל ואמר לו בגלל שתי סיבות עליך להלחם ולא לחזור העירה. (א) הרי אתה בעצמך זימנת את המלחמה באמריך רבה צבאך ובאה איה [ואפוא = מילה זו היא לצחות הלשון והיא ככפילות עי' רשי בראשית מג' – יא] פיך אשר אמרת מי אבימלך כי נעבדנו, ואין זה נאה למנהיג לחזור בו ולהמלט כי אז תאבד את כל השפעתך. (ב)

הלוא זה אבימלך ועמו שמאסת, והתפארת שאינך ירא כלל ממנו ומעמו ומדוע תנוס ותברח מפניו, לכן אל תברח מהמערכה אלא צא והלחם בו.

לט. ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך.

(הסבר)

געל יצא לפני בעלי שכם כראוי למנהיג היוצא בראש צבאו (מצודות) להלחם עם אבימלך. ואילו זבול חזר העירה לראות מה יהיה באחרית. (מע"ל)

מ. וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער.

(הסבר)

אבימלך וצבאו רדפוהו, ויתכן שאז חברו הקבוצות הנוספות של אבימלך בהפתעה ולא יכל געל להערך תוך כדי מאבק לכל הקבוצות לכן נס מפניו ומשנס הפילו אנשי אבימלך חללים רבים מבני שכם עד פתח השער שנסגר עליהם ולא יכלו לחזור העירה. ומאת ה' הייתה זאת להבעיר חמת אבימלך ותאוותו לנקום את אשר החל במלחמתו עד שהרג את אנשי שכם כדלהלן. (מלבי"ם)

הערה: לפי הפי' הפשוט (וכן בכלי יקר) נפלו חללים מאנשי געל ושכם היות והם נסו, ותחילת ניסה נפילה ראה מסכת סוטה (דף מד:). אך במע"ל מבאר שנפלו חללים משני הצדדים וכנראה דיוקן מזה שלאט פירט הפסוק את זהות החלליים אם מאנשי געל או אבימלך הם.

מא. וישב אבימלך בארומה ויגרש זבל את געל ואת אחיו משבת בשכם.

(הסבר)

ככלות המלחמה חזר אבימלך לארומה עירו (אולי לא רצה להשאיר בלילה סמוך לעיר שכם מחשש התקפת פתע אחר שהוא היה בחוץ והם בפנים) ואז גברה יד זבול ופיתה את אנשי שכם שבגלל געל היתה כל הרעה הזו שמתו חללים רבים ואם ישלחו אותו תסתיים המלחמה והסכימו עימו ולכן הצליח זבול לגרש את געל ואחיו משכם. (רלב"ג)

ולדברי הרד"ק גם קודם היו חלק מהאנשים עם זבול ועתה אחר ניסת געיל גברה ידו ואנשיו והצליחו לגרש את געל. ולדברי האברבנאל סגר זבול את שערי העיר עוד בזמן המלחמה ולכן לא יכלו געל וחיליו להכנס העירה.

מב. ויהי ממחרת ויצא העם השדה ויגדו לאבימלך.

(הסבר)

ויהי ממחרת (פשוטות הלשון מורה, למחרת שילוחו של געל, ויתכן שלא הצליח זבול לגרשו מיד עד אשר עזרוהו כל תומכי אבימלך וכל עוד געל היה בעיר לא העיזו העם לצאת מהעיר, או לחילופין לא העז אבימלך לבוא להלחם וכדברי המפרשים שנפלו חללים משני הצדדים. אך רי"א פירש ממחרת) המלחמה, ויצא העם השדה כי היו בטוחים שלא יבוא להלחם יום אחר יום. ויגידו לאבימלך לרש"י המגידים, כנראה השאיר אבימלך צופים והוא עצמו היה עדין מוכן להלחם על העיר ולא השלים עדין את חפצו לעשות סדר בעיר כי סגרו עליו את פתח העיר, והתרחק משם להתעות את אנשי העיר כי גמר את מלחמתו ויחשבו שאפשר לצאת מן העיר ואז יתנפל עליהם שוב.

מג. ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארכו בשדה וירא והנה העם יצא מן העיר ויקם עליהם ויכס.

(הסבר)

מיהר אבימלך ולקח את עמו וחצם לשלשה ראשים כי עתה ידע אל נכון את מקום הליכת העם, לכיון השדות ולא היה לו צורך להשאיר חיילים מאחרי העיר, ותכניתו הייתה שגודוד אתד יחדור מיד העירה ובכך א' לא יתן לעם אפשרות לחזור העירה כך שתהיה להם המלחמה מפנים ומאחור, (ב) לאפשר לו כניסה לתוך העיר אחר השלמת פעולתו בשדה. ושני ראשים אחרים להלחם עם אשר בשדה.

[יש מקום לברר מתי עשה את המארב, האם בלילה, כבמארב הקודם, ולזה כיון הפסוק וירא והנה העם "יוצא מן העיר" ובפשטות משמע שבאו ביום אלא שהגיעו לפתע ולא בדרך הרגילה לבוא העירה וזה כמארב ובאו מיד אחר הודעת המגיידים שהעם יצאו. ומה שנאמר העם יוצא יתכן שהמגיידים הגידו מיד בראותם שיצאו חלק מהעם אך אבימלך חיכה עד אשר יצאו רוב היוצאים ורק אז קם ממקום מארבו והכם.

מד. ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ויכום.

(הסבר)

אבימלך ושני הראשים הנוספים פשטו מתחילה על פתח שער העיר לתפוס אותם פתוחים (כנראה כדי לא לחזור על התקלה הקודמת שנאלצו ללכת מאחר שלא יכלו לחדור העירה. ומאחר שלכדו פנו שני ראשים לכיון השדה להלחם עם הנמצאים בחוץ, והראש השלישי בה היה אבימלך בעצמו עמדו ונלחמו פתח העיר.

הערה: פירשנו כמשמעות היונתן, אך הרד"ק פירש שאבימלך עם ראש אחד הגיע פתח העיר ושני הראשים האחרים פשטו על כל אשר בשדה. ומה שנאמר והראשים אשר עמו כנראה הגדוד הנבחר היו עמו ולכן נקראו ראשים. מה. ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכד את העיר ואת העם אשר בה הרג ויתץ את העיר ויזרעה מלח.

(הסבר)

עבודה קשה היתה לאבימלך שכן בעלי שכם היו חזקים ועמל רב היה עליו להשקיע להכניעם ככתוב שנלחם כל היום ההוא עד שלכד את העיר והרג את העם שבה, וכאן נתקיימה קללת יותם ויצאה אש מהאטד = הוא אבימלך, ושרפה את בעלי שכם. ומאחר וגבורתם היתה על רוב נכסיהם וכרמיהם המשובחים (רי"א, ועוד כתב שיתכן להחריד את שאר העם שלא יעזו למרוד בו, וכן היה דרך המלכים) לכן נתץ את העיר ופיזר מלח בשדות שלא יוכלו לזרוע תקופה ארוכה.

מו. וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית.

(הסבר)

בעלי מגדל שכם היו שכיני שכם ולדברי המלבי"ם הם בית מילוא והתאספו אל היער הסמוך לפסל שלהם הנקרא בעל ברית רש"י, וי"א שזה היה מגדל, עכ"פ חשבו שבמקום זה ירחם עליהם אבימלך בגלל חשיבותו של הפסל ולא יהרגם. [יש מקום להתבונן במידה כנגד מידה שאף הפסל הזה שממונו נתנו לאבימלך את השבעים כסף נשרף עמם].

לדברי המלבי"ם הם היו במגדל והיות והוא היה מאבנים לא היה יכול לשרפו, ונתן ה' עיצה בליבם לצאת אל הצריח שהיה מעץ ושם רצו לכרות ברית אל קשר המרד ומאת ה' היתה זאת לקיים קללת יותם עד תומה שאש האטד תבעיר את את אנשי שכם "ובית מילוא".

מו. ויגד לאבימלך כי התקבצו כל בעלי מגדל שכם.

(הסבר)

מרגלים רבים היו לו לאבימלך וכשבאו ואמרו לו שהתקבצו כל בעלי שכם בבית הפסל... (מע"ל)

מח. ויעל אבימלך הר צלמון הוא וכל העם אשר אתו ויקח אבימלך את הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על שכמו ויאמר אל העם אשר עמו מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני.

(הסבר)

אבימלך גילה תושיה והלך ראשון והעם אחריו ולקחו את הקרדומות (גרזנים) בידו, כנראה בקרבות היו לוקחים עמם גם קרדומות לצורך הריסת החומות, ועלה אל הר צלמון ובו

היה יער וזה היה סמוך למקומם וכרת משם שוכת עצים= ענף עצים והוא יותר מזמורה ושמו מעיד עליו (שוכה מלשון סככה) ונשאה על שכמו ואמר אל העם שעמו מה שראיתם שעשיתי עשו במהרה כמוני.

מט. ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש וימתו גם כל אנשי מגדל שכם כאלף איש ואשה.

(הסבר)

והפסוק מספר שאכן כל העם עשו אחריו כך א' (כרתו כל אחד ענף עץ, ב') נשאוהו על כתפיהם, והלכו אחרי אבימלך, 3) שמו אותם סביבות הצריח, והציתו את הזמורות באש, ואז התלקח היער, או המגדל ומתו ממחנק וחום, או מהאש עצמה כל אנשי מגדל שכם שהיו כאלף איש ואשה.

(ולדברי האומר שזה היה יער יתכן שזה היה יער רטוב עם עצים טריים, והלך להר צלמון וכרת משדם ענפים יבשים שתתלקח בהם האש ובעקבות זה יתלקח היער).

נ. וילך אבימלך אל תבץ ויחן בתבץ וילכדה.

(הסבר)

אחר שהתקיים חלק זה שהאטד שרף את שכם ובית מילוא הגיע הזמן לקיים את החלק השני שתצא איש מבעלי שכם ותשרוף את האטד, לכן נתן ה' עיצה בלב אבימלך להמשיך במלחמתו נגד יושבי תבץ. ולדברי הרלב"ג כנראה גם אנשי תבץ מרדו בו ולכן הלך אליהם למלחמה. (ואם נגיד שברחו לשם פליטים מעיר שכם ובית מילוא ולכן רדף אחרי עיר תבץ כי נתנו להם מקלט בעירם והרי הם כמורדים במלכותו, יובן יותר איך יצאה האש מבעלי שכם ובית מילוא הפליטים ושרפה את אבימלך).

נא. ומגדל עז היה בתוך העיר וינסו שמה כל האנשים והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו בעדם ויעלו על גג המגדל.

(הסבר)

ומגדל חזק [עוז= חזק, מצודות] היה בתוך העיר והעם אשר בתבץ נסו למגדל וסגרו בעדם את הכניסה אליו ועלו על גג המגדל להלחם עם אבימלך וחילו בחיצים וכדומה.

נב. ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש.

(הסבר)

אבימלך ניסה לחזור על הפעולה שעשה במגדל הקודם אלא שקודם ניסה אם ניתן לבקוע את המגדל בקרדומות שעמו (יתכן שלא היו עצים ממש בקרבת מקום לכן העדיף לנסות להבקיע דרך אל המגדל, ואז לחילופין לשרוף את השער באש כדי שיוכל לחדור פנימה וגם כאן הלך ראשון לחיילו כמעשה גדעון אביו.

נג. ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו.

(הסבר)

ואז השליכה אשה אחת פלח= חתיכה רכב=מאבן הרחיים העליונה ונקראת רכב ע"ש שהיא רוכבת על האבן התחתונה, וריצצה = ריסקה את גולגלתו= ראשו של אבימלך.

שוב ניתן להתבונן כאן את דיוק המידה כנגד מידה, שכן הוא הרג את אחיו על אבן אחת, ובאבן הרגוהו, הוא עלה לגדולה ע"י אשה כי אשתו היתה מבני שכם, וע"י אשה מת.

נד. ויקרא מהרה אל הנער נשא כליו ויאמר לו שלף חרבך ומותנני פן יאמרו לי אשה הרגתה וידקרהו נערו וימת.

(הסבר)

מכה זו עדין לא הרגתו לגמרי אלא שהיו רגעי ספורים וברגעים אחרונים של חיו מדאיג אותו כבודו וקורא לנער

נושא כליו ומבקשהו שיהרגהו עם חרבו שלא יאמר שאשה הרגתו והבזיון בזה גדול. (וי"מ שפחד שיתעללו בו עד שימות ורצה לחשוך מעצמו צער זה לכן ביקש מנושא כליו שיהרגהו בחרבו מע"ל)

והאברבנאל מדגיש שיש כאן שכלות גדולה מצידו של אבימלך שאם מת בקרב ע"י אשה יהיה זה בזיון אך כאשר השליכה עליו ממרומי המגדל פלח רכב מה הבזיון בזה, עיי"ש.

נה. ויראו איש ישראל כי מת אבימלך וילכו איש למקמו.

(הסבר)

ראו איש ישראל שמת אבימלך וחזרו איש למקומו ולא טרחו למנות מצאצאיו יורש אחריו. (מע"ל) ויתרה מזו גם חייליו לא היו כי אם שכירי חרב ולא מאהבתם אותו הלכו עמו, ומיד שמת התפרקו כולם וחזרו איש למקומו.

נ. וישב א-לקים את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרג את שבעים אחיו.

(הסבר)

כאן הדגיש הנביא את החובה עלינו להתבונן ולדקדק ולמצוא את המידה כנגד מידה שנדע שיש דין ויש דיין וה' השיב לאבימלך את אשר עשה "לאביו" שהשאירו בלי יורש, גם ממנו לא נשאר שארית.

נז. ואת כל רעת אנשי שכם השיב א-לקים בראשם ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל.

(הסבר)

וכן את המידה כנגד מידה כנגד אנשי שכם השיב להם ה' והתקיימה בהם קללת יותם עד תום. ומדויק הפסוק אצל אנשי שכם את "כל" רעת לומד המע"ל שעונש המחזיק במחלוקת גדול מהחולק בעצמו.

